

*Марина Костић Шулејић**

Институт за међународну политику и привреду, Београд

„НУКЛЕАРНО ДЕЉЕЊЕ” У ЕВРОПИ: ИЗМЕЋУ ПРОЛИФЕРАЦИЈЕ, КОНТРОЛЕ И ЕЛИМИНАЦИЈЕ

Сажетак

Рад истражује стање, контроверзе и будућност политике и распореда снага „нуклеарног дељења” у Европи, у условима рата у Украјини од 2022. године и на Блиском истоку од 2023. године, као и растуће конфликтности међународних односа. Циљ рада је да утврди могуће правце развоја политике и распореда снага „нуклеарног дељења” разматрајући опције пролиферације, контроле нуклеарног и конвенционалног наоружања и његове забране и повлачења нуклеарног наоружања са територија ненуклеарних држава. Рад се користи методама историјске анализе и анализе садржаја, синтезе и компаративне методе. Аутор ове сценарије испитује кроз анализу стратешких докумената, доктрина и говора кључних актера, различитих предлога о новим споразумима о контроли наоружања у Европи и активности других европских актера укључених у нуклеарну размену у Европи. Закључак који аутор доноси јесте да актуелни трендови доводе до пролиферацијске кризе у Европи, због чега се морају јачати супротни трендови и снаге које позивају на контролу наоружања и разоружање.

Кључне речи: нуклеарно оружје, нуклеарно дељење, проширено нуклеарно одвраћање, европска безбедност, НАТО, непролиферација.

* Имејл адреса: marina@diplomacy.bg.ac.rs. ORCID: 0000-0002-1342-7332.

УВОД

Након више од тридесет година од завршетка Хладног рата, као и безуспешних покушаја Русије да се национални приступ распоређивања примени и на нестратешко а не само стратешко нуклеарно наоружање у Европи, Русија и Белорусија су након одбијања руских предлога за безбедност у Европи из 2021. године и почетка руске инвазије на Украјину 24. фебруара 2022. године одлучиле да усвоје политику „нуклеарног дељења”. Тиме се руско нуклеарно наоружање поново распоређује на територији бивше совјетске република на чијој се територији оно већ налазило и која је, након постигнутих договора након распада Совјетског Савеза, безусловно пристала на отпремање истог у Русију и приступила Уговору о непролиферацији (НПТ) 1993. године као држава без нуклеарног оружја. Процес повлачења нуклеарног оружја са територије Белорусије окончан је у новембру 1996. године, а Белорусија се тада одлучила за статус неутралне државе без нуклеарног наоружања и чак предложила стварање зоне слободне од нуклеарног оружја у Централној и Источној Европи од севера до југа. Ипак, дешавања су кренула у супротном смеру те уместо елиминације нестратешког нуклеарног наоружања са простора Европе, данас доживљавамо ренесансу „нуклеарног дељења”.

Заговорници различитих приступа поседовању нуклеарног наоружања ће различито реаговати на овакав развој догађаја, па се нуклеарни оптимисти могу надати да ће ширење „нуклеарног дељења” у Европи у ствари успети да додатно одврати све од његове употребе или избијања нуклеарног рата, док ће нуклеарни песимисти са забринутости гледати на реверзију смањивања нуклеарног оружја у Европи, чиме смо један корак ближе ка његовој употреби а самим тим и могућности избијања општег нуклеарног рата између НАТО и Русије. Ширење концепта „нуклеарног дељења” мотивисало је и настанак овог рада која се базира на питању: У ком правцу ће се политика и распоред снага „нуклеарног дељења”, као специфичног концепта у оквиру проширеног одвраћања, даље развијати у Европи – да ли у правцу даљег ширења, контроле или, ипак, елиминације? При том ширење „нуклеарног дељења” може имати две димензије – хоризонталну, што значи ширење на нове државе које до сада нису биле део „нуклеарног дељења” (на пример Пољска) и вертикалну, што би значило повећање броја нестратешког нуклеарног наоружања

САД у већ постојећим „државама корисницама”. Такође, разматра се и могућа „сукцесија” нуклеарног статуса Француске на европском нивоу односно давање француском нуклеарном одвраћању „европске димензије”.

Рад ће компаративним приступом и историјском анализом размотрити позиције САД и НАТО у односу на Русију, некада Совјетски Савез и Варшавски пакт, по питању размештања нуклеарног наоружања у Европи, на територијама држава које нису поседнице ове врсте наоружања. Затим ће се груписати аргументација о легалности и делотворности „нуклеарног дељења” у Европи у односу на Уговор о непролиферацији (НПТ) и постојеће снаге задужене за извођење нуклеарне мисије, да би се на крају анализирале три опције даљег правца развоја концепта „нуклеарног дељења”.

НУКЛЕАРНО ОРУЖЈЕ У ЕВРОПИ: ИЗМЕЂУ „НУКЛЕАРНОГ ДЕЉЕЊА” И ПРЕДЛОГА ЗА СТВАРАЊЕ ЗОНА СЛОБОДНИХ ОД НУКЛЕАРНОГ ОРУЖЈА

Бављење појавом проширеног нуклеарног одвраћања значи бављење стратешким концептом Сједињених Америчких Држава и НАТО, посебно његовим делом одвраћања и одбране кроз „истурено” размештање нуклеарног оружја у војним базама САД и НАТО на територијама савезника без нуклеарног оружја у оквиру политике и распореда снага „нуклеарног дељења”. „Нуклеарно дељење” се смешта у оквире Труманове доктрине (Gheorghe 2022), произашле из Трумановог говора на заједничкој седници Конгреса 12. марта 1947. године, по којој би САД пружиле „политичку, војну и економску помоћ свим демократским нацијама које се налазе под претњом спољних или унутрашњих ауторитарних снага.” (Office of the Historian 2024). Оваква политика САД је са друге стране виђена као хегемонистичка и као допринос јачању поделе са Совјетским Савезом (Jembrzycki 2020, 269–270).

У оквиру „нуклеарног дељења”, „дељено” нуклеарно оружје остаје под командом САД у миру и може се употребити уз њихово допуштење у рату када се оно смешта на авионе двоструких способности савезника и омогућује његова употреба од стране савезничких снага. Док САД размештају нестратешко нуклеарно наоружање *B-61* у базама у Европи, НАТО савезнице на чијој је

територији оно размештено („државе кориснице”) – верује се да су то Белгија, Холандија, Немачка, Италија и Турска¹ – доприносе нуклеарној мисији² кроз додељивање авиона двоструких способности као што су *F-16* или најновији *F-35A* који могу допремити нуклеарно оружје до циља, као и инфраструктуре за складиштење нуклеарног оружја и извођење нуклеарне мисије. У Европи се „нуклеарно дељење” спроводи на основу билатералних споразума који се склапају између САД или НАТО са земљом домаћином о употреби војних база (кровни споразум), споразума о сарадњи у употреби нуклеарне енергије за одбрамбене сврхе, као и техничких споразума којима се реализују претходни споразуми (Spragnuolo 2009, 2). Не сме се занемарити ни улога НАТО чланица – Данске, Пољске, Чешке и Мађарске и још две непознате државе – које нису део „нуклеарног дељења” у спровођењу нуклеарне мисије Алијансе, али које подржавају нуклеарне операције конвенционалном ваздушном тактиком (*SNOWCAT*) (Kristensen et al. 2023).

НАТО наводи да „нуклеарно дељење” не значи дељење поседовања нуклеарног оружја, већ дељење нуклеарне мисије Алијансе. Како се то наводи у документу НАТО: „Дизајном, дакле, дељење нуклеарног оружја НАТО-а је дељење мисије Алијансе за нуклеарно одвраћање и повезаних политичких одговорности и доношење одлука. То није дељење нуклеарног оружја.” (НАТО 2022). За реализацију нуклеарне мисије потребно је политичко одобрење

¹ Турска за разлику од других „држава корисница” нема додељене авионе двоструких способности за нуклеарну мисију нити дозвољава да САД трајно стационирају своје бомбардере у Инџирлику (јединој бази у Турској у којој је данас распоређено нестратешко нуклеарно наоружање САД). Поред тога, Турска је након куповине руског система противваздушне одбране *S-400* и улоге у рату у Сирији избачена из програма развоја и набавке нове генерације авиона са двоструким способностима *F-35A*. Грчка је до 2001. године била учесница „нуклеарног дељења” али је након тога нуклеарно наоружање повучено са њене територије и Грчка тада није извршила иницијалну набавку нових авиона двоструких способности иако је задржала претходне у резерви. Међутим, 9. јануара 2025. године Грчкој је испоручен двадесетчетврти ловац-бомбардер *Rafale F3R* (од којих је шест нових), чиме је завршен процес њихове набавке од Француске. Додатно, Грчка ће набавити још 20 *F-35A*, чија се прва испорука очекује 2028. године, чиме се њена улога „државе кориснице” у НАТО брзо може повратити (Army Recognition 2025). Ове бројке у будућности могу бити и веће, будући да Грчка размишља о новим набавкама.

² Термин „НАТО нуклеарна мисија” се у раду користи као краћа верзија појма „НАТО мисија одвраћања и одбране нуклеарним оружјем”.

НАТО-ове Групе за нуклеарно планирање (НПГ) и одобрење председника САД и премијера Велике Британије (НАТО 2022).

Поред нуклеарног одвраћања, „нуклеарно дељење” представља и развој раних инструмената непролиферације у оквиру НАТО (од средине 1950-их година), у условима непостојања универзалног међународноправног оквира непролиферације што ће од 1970. године бити НПГ, кроз пружање гаранција савезницима суочених са разним војним претњама и стварања већег осећаја безбедности. Продужено нуклеарно одвраћање симболично и „веже” САД за европске савезнице и представља симбол посвећености САД безбедности савезница у Европи које имају мање нуклеарне снаге или су се одрекле производње сопствених снага. Група за нуклеарно планирање која је успостављена 1966. године омогућила је учешће савезница без нуклеарног наоружања у нуклеарном планирању и распореду нуклеарних снага НАТО као вида гаранције њиховој безбедности без стицања сопственог нуклеарног оружја (НАТО 2022). Поред тога, „нуклеарно дељење” успоставља и равнотежу међу самим савезницима у Европи од којих су УК и Француска развиле сопствене нуклеарне снаге док се први канцелар СР Немачке Конрад Аденауер 1954. године, приликом окончања окупације и приступања Западноевропској Унији, изјавом на Лондонској конференцији и споразумом обавезао да Немачка неће производити оружје за масовно уништење на својој територији, док је започела планове за изградњу капацитета за цивилну употребу нуклеарне енергије (Department of State 1954). У новије доба, Уговором о коначном договору у односу на Немачку (која је резултирала из преговора два плус четири и којим је договорено уједињење Немачке под одређеним условима) из септембра 1990. године, уједињена Немачка је потврдила одрицање од производње и поседовања, као и контроле над нуклеарним, биолошким, и хемијским наоружањем (Treaty on the final settlement with respect to Germany 1990, члан 3).

До 1961. године САД су разместиле 500 комада нуклеарног оружја додељених оружаним снагама савезника за нуклеарну мисију, пре свега у Западној Немачкој, али и за ракете *Јупитер* које су САД разместиле у Италији и Турској и око 4000 комада нуклеарног оружја за сопствене потребе. У периоду између 1954. и 1963. године америчко нуклеарно оружје је распоређено у осам земаља НАТО-а: у Британији у септембру 1954; Западној Немачкој у марту 1955; Италији у априлу 1957; Француској, августа 1958; Турској фебруара 1959;

Холандији, априла 1960; Грчкој, октобра 1960; и Белгији, новембра 1963. године. Количина овог наоружања је достигла врхунац 1971. године када је на европском континенту било распоређено око 7300 тактичког нуклеарног наоружања САД, а само у Западној Немачкој половина од овог броја коју је чинила 21 различита врста нуклеарног наоружања (на Пацифику је на пример највећа количина дељеног нуклеарног оружја била 1967. године – око 3200 од којих је најавећи број био у Јужној Кореји и на Окинави) (Norris, Arkin and Burr 1999, 29–30). У једном краћем периоду оно се налазило и на Исланду (1956-1959) а САД је нуклеарно оружје тајно складиштила и на Гренланду. Такође, америчко нестратешко нуклеарно наоружање је било размештено у Канади до 1984. године, али под контролом Ваздушних снага САД и у Британији до 2009. године (Clearwater 1999; Jones 2017). Данас је размештено око 150 нуклеарних бојевих глава САД у Европи намењених за употребу од стране земље домаћина по одобрењу САД и оне су типа гравитационих бомби *B61-3*, *B61-4*, и *B61-10*, а све ће бити замењене јединственим моделом *B61-12*, а касније и јединственом варијантом *B61-13* разорније снаге.³ Авиони двоструких способности држава домаћина су *F-15E* и *F16C/D* и немачки и италијански *PA-200 Tornado*, а земље савезнице данас набављају авионе двоструких способности пете генерације *F-35A*, који могу носити америчке ваздушне нестратешке нуклеарне снаге.

За разлику од НАТО, у оквиру Варшавског пакта тежиште је било на стварању и промовисању зона слободних од нуклеарног оружја почевши од 1957. године и чувеног плана пољског министра спољних послова Рапацког (Плана Рапацки) (Kostić Šulejić 2024, 187–200). У неколико његових верзија ова зона би се створила најпре у Централној Европи, али су се родиле и многе друге иницијативе за стварањем оваквих зона које би, да су остварене, покривале подручје од Скандинавије до Медитерана. Због тога би било необично говорити о „нуклеарном дељењу” у Варшавском пакту, у смислу дељења нуклеарне мисије или било какве команде над совјетским нуклеарним наоружањем, иако се верује да су совјетске нуклеарне бојеве главе биле размештене у неколико европских држава савезница. Белорусија је након распада Совјетског Савеза била последња држава

³ У октобру 2023. године Министарство одбране САД је саопштило да ће радити на изради нове варијанте гравитационе бомбе *B61* (*B61-13*) јаче снаге и за војне мете на широком простору, по одобрењу Конгреса (US Department of Defense 2023).

Источне Европе која је 1997. године предложила стварање зоне слободне од нуклеарног оружја у читавој источној и централној Европи, што је изнова било одбијено од НАТО чланица. Уместо тога, постигнут је Оснивачки акт НАТО-Русија 1997. године којим се НАТО обавезао на такозвана „три не“ односно да НАТО нема намеру, план или разлог да размести нуклеарно оружје на територији нових држава чланица (NATO-Russia Founding Act 1997, IV). Након што предлози Русије о безбедносним гаранцијама са САД (Russian MFA 2021a) односно о мерама да се обезбеди безбедност Русије и држава чланица НАТО (Russian MFA 2021b) до 2022. године нису усвојени, Русија и Белорусија су одлучиле да иду пут једне врсте „нуклеарног дељења”, која укључује и копнене и ваздушне системе допремања.

МЕЂУНАРОДНОПРАВНЕ И ПРАКТИЧКЕ КОНТРОВЕРЗЕ „НУКЛЕАРНОГ ДЕЉЕЊА”

Контроверза о томе да ли „нуклеарно дељење” представља пролиферацију а тиме и кршење НПТ-а⁴ настале су око одредби Уговора којима се ненуклеарне државе чланице обавезују да неће примити трансфер нуклеарног оружја или других експлозивних направа или контроле над њима на директан или индиректан начин, док се нуклеарне државе обавезују да неће вршити овакав трансфер и давати контролу над нуклеарним оружјем или другим експлозивним нуклеарним направама на директан или индиректан начин (чланови 1 и 2). Међутим, сви „трансфери” нуклеарног оружја

⁴ Уговор о непролиферацији (неширењу) је потписан 1968. године и ступио на снагу 1970. године. Он је резултат „велике погодбе” држава које су до 1967. године извршиле пробу нуклеарног оружја или експлозивне направе и држава без нуклеарног оружја. Он почива на три „стуба”: непролиферацији (по којој су се државе без нуклеарног оружја обавезале да га неће произвести или на било који начин стећи, као ни контролу над њим директно или индиректно), разоружање (где су се државе са нуклеарним наоружањем обавезале на вођење преговора о нуклеарном разоружању у доброј вери и под међународном контролом) и мирољубива употреба нуклеарне енергије (по коме свака држава без дискриминације има право на употребу нуклеарне енергије у мирољубиве сврхе а државе са нуклеарним наоружањем су у обавези да им помогну у мирољубивом развоју). Његово важење је продужено на неодређено време 1995. године под условима да се државе са нуклеарним наоружањем посвете постизању нуклеарног разоружања и стварања Зоне слободне од нуклеарног и другог оружја за масовно уништење на Блиском истоку.

САД десили су се до 1963. године, дакле пет година пре постизања НПТ-а и оно је почетком 1960их опремљено Линковима за допуштење акције (*Permissive Action Links – PALs*). Додатно, НАТО Група за планирање формирана је у децембру 1966. године, у склопу договора о НПТ, а као прихватљив начин за Совјете да НАТО савезнице буду укључене у политику НАТО у вези са нуклеарним оружјем. Ипак, иако нуклеарно оружје САД у Европи остаје под њиховом контролом, Русија данас сматра „нуклеарно дељење” кршењем чланова 1 и 2 НПТ-а. Како је то руски представник Уљанов (*Ulyanov*) (*United Nations* 2015, 9) на Прегледној конференцији НПТ 2015. године навео: то што је „нуклеарно дељење” постојало преко четрдесет година није разлог да се оно настави у недоглед у будућности, као и да је, да би се испоштовао НПТ, неопходно да се а) сав нуклеарни материјал врати на територије држава са нуклеарним оружјем, б) уништи сва инфраструктура која омогућава брзо распоређивање нестратешког нуклеарног наоружања и в) окончају све припреме за употребу нуклеарног оружја уз учешће ненуклеарних држава. Друго, СССР није условио постизање или ратификацију НПТ-а повлачењем америчког тактичког нуклеарног наоружања из база у Европи иако је постизање Уговора о непролиферацији било условљено напуштањем концепта Мултилатералних снага НАТО (*Departmente of State* 1963, 2). Оно што је тада било важно за СССР, али и САД, је да нико не може употребити њихово нуклеарно оружје без њиховог пристанка. Сам договор о НПТ односио се само на нуклеарне бојеве главе и одсуство трансфера кроз „заједничке снаге” („хардвер”), не и тренирање, планирање и консултативне моделе унутар Алијансе („софтвер”)⁵ иако је СССР задржао право да се врати на дискусију о овом питању уколико то буде потребно (*Alberque* 2017, 38-39). Стране су се тада споразумеле и да се НПТ неће бавити контролом над нуклеарним оружјем у случају општег рата када „више ниједан договор не важи” (*Alberque* 2017, 39). У „Ревидираном сажетку интерпретација НПТ” које су САД 4. априла 1967. године поделиле са савезницама се наводи да је дозвољено: дељење средстава допремања докле год то не укључује бојеве главе; консултовање и планирање нуклеарне одбране у НАТО; размештање нуклеарног наоружања САД на територији савезника будући да то

⁵ Совјети су у септембру 1966. године током преговора о НПТ-у одустали од захтева за забраном „учешћа у” (“participation in”) нуклеарним аранжманима и „приступа” (“access”) нуклеарном оружју.

не укључује трансфер нуклеарног оружја или контроле над њима осим ако и док одлука о уласку у рат није донесена, а тада НПТ више неће важити; и „не забрањује сукцесију нуклеарног статуса једног од њених бивших компоненти федералних европских држава”. (НАТО n.d, 148). Укратко, како се то наводи, дозвољено је све оно што није уговором експлицитно забрањено. Данас су руске интерпретације ових договора другачије.

Затим, ту су дилеме и поводом тога да ли се „нуклеарним дељењем” крши члану 6 НПТ-а којим се државе чланице обавезују да ће у најкраћем могућем року започети преговоре у доброј вери о ефективним мерама које се односе на заустављање трке у нуклеарном наоружању и нуклеарно разоружање, и о уговору о општем и потпуном разоружању под стриктном и ефективном међународном контролом (NPT 1970, члан VI). На крају, дилеме изазива и то да ли се НПТ крши тиме што се оружане снаге земаља без нуклеарног оружја задужених за мисију допремања нуклеарног оружја кроз обуке и вежбе⁶ уче употреби нуклеарног оружја и стичу техничко знање о њему (Kristensen 2005, 70–71).

Уговор о збрани нуклеарног оружја (у даљем тексту: Уговор о забрани) је тежио да уклони све ове дилеме и његово ступање на снагу 2021. године не оставља дилему по питању легалности „нуклеарног дељења”, будући да он забрањује развој, тестирање, производњу, на било који други начин стицање, поседовање или складиштење нуклеарног оружја или других нуклеарних експлозивних направа (TPNW 2021, члан 1).

Што се тиче делотворности „нуклеарног одвраћања”, постоји неколико дилема које су се поставиле након Хладног рата.⁷ Прва се односи на делотворност нуклеарног оружја и нуклеарног одвраћања у односу на асиметричне јер постоји неизвесност у погледу тога у ком правцу усмерити одмазду нуклеарним оружјем. Ипак, након 1990те године и са ратом у Ираку останак нуклеарног оружја у Европи се могао доводити у везу са одвраћањем употребе другог

⁶ НАТО вежба „Steadfast Noon”, током које се у две недеље увежбава примена аранжмана „нуклеарног дељења” једном годишње. Последња је одржана од 14. до 24. октобра 2024. године над земљама домаћинима Белгијом и Холандијом и у ваздушном простору изнад Данске, Уједињеног Краљевства и Северног мора.

⁷ О позитивној и незамњивој улози нуклеарног дељења за европске савезнике (видети Audenaert 2020).

ОМУ на Блиском истоку против снага САД и њених савезника односно као „konaчно средство сигурности против постојећих могућих нових нуклеарних арсенала других земаља.” Председник САД Бил Клинтон (*Bill Clinton*) покренуо је 1993. године Програм противпролиферације чиме је започело интензивно планирање војних удара против регионалних мета, у које су спадале и „отпадничке државе”, које могу бити повезане са развојем ОМУ, и то управо уз могућу употребу ОМУ – нуклеарног оружја у регионалном контексту. Са друге стране, интензивирање међународног тероризма почетком 2000их водило је страху да нуклеарно оружје „може доћи у погрешне руке” и да је стога пожељно његовој број ван граница САД држати на минимуму (Obama 2010).

Друга дилема у вези са сврсисходношћу и делотворношћу „нуклеарног дељења” се односила на то да ли је европским савезницима уопште потребно америчко тактичко наоружање будући да америчке, уз британске и француске, стратешке и конвенционалне снаге могу бити довољне за одвраћање и одбрану. Ипак, како Пејић наводи „потенцијални агресор имаће веће проблеме са државом која је спремна за рат и која очекује помоћ већег савезника, него државом која се искључиво узда у способности савезника.”, што се може показати као оправдање одржавања америчког нестратешког нуклеарног наоружања у „државама корисницама” (Рејић 2024, 12).

Трећа дилема је посебно значајна и оживљена након руске интервенције на Украјину а тиче се кредибилности америчких безбедносних гаранција будући да су САД биле међу гарантима украјинске независности и целовитости кроз Будимпештански меморандум из 1994. године. Њиме се Украјина одрекла нуклеарног оружја на својој територији и приступила НПТ-у као држава без нуклеарног оружја, али за разлику од СР Немачке није постала чланица НАТО нити јој НАТО може формално гарантовати одбрану. Ипак, овакав случај је поново оживео хладноратовске дилеме, чак и међу НАТО чланицама, и питање да ли су САД спремне да жртвују могући нуклеарни удар на Њујорк зарад Париза или Берлина. На крају, кредибилности НАТО нуклеарног одвраћања и „дељења” се може посматрати и кроз питање да ли САД заиста могу бити сигурне да ће немачки пилот, након одобрења и налога америчког председника да се размештено нуклеарно оружје употреби, испалити америчку нуклеарну бојеву главу на руску територију. Будући да још увек постоје америчке базе са нуклеарним оружје, поред оних НАТО у којима је „дељено” америчко нуклеарно оружје, довољно говори.

Четврта дилема се односи на делотворност саме снаге тактичког нуклеарног наоружања да одврати противника као што је Русија (једна од две најмоћније нуклеарне силе), док се пета односи на рањивост допремања размештеног тактичног нуклеарног наоружања авионима са двоструким способностима који представљају допринос НАТО савезника нуклеарном одвраћању имајући у виду развој противваздушне одбране Русије, дomet авиона попут *F-35A* који је реално по неким проценама 500-600км без допуне горива у ваздуху и друге мањкавости које су карактеристичне за ваздушну компоненту допремања нуклеарног оружја.⁸

Посебна забринутост САД по питању проширеног одвраћања јавила се поводом безбедности овог наоружања и страха да оно може бити „преузето” од стране појединих националистичких групација у државама домаћинима (попут војног пуча у Грчкој 1967. године), терористичких групација или бити употребљено у сукобу две ненуклеарне НАТО државе на чијим се територијама налази размештено нуклеарно наоружање САД попут Грчке и Турске и њиховог сукоба 1974. године. Након 2001. године и терористичких напада на САД, као и откривања случаја планирања терористичког напада Ал Каиде на базу са нуклеарним наоружањем у Белгији 2001. године, изражена је и забринутост не од краје самог нуклеарног наоружања већ од терористичких напада који би могли довести до нуклеарног инцидента. Додатни ризик безбедности нуклеарног наоружања у складиштима у Европи јавио се и са смањењем броја људства и кадрова након Хладног рата, као и њиховој слабијој опремљености и обучености, што је могло довести у питање безбедно одржавање гравитационих бомби у европским ваздушним базама.

БУДУЋНОСТ „НУКЛЕАРНОГ ДЕЉЕЊА” У ЕВРОПИ: ИЗМЕЂУ ПРОЛИФЕРАЦИЈЕ, КОНТРОЛЕ И ЕЛИМИНАЦИЈЕ

Пролиферација

Три су кључне тачке могуће пролиферације „нуклеарног дељења”. Прво, ту је питање могућег укључивања нових НАТО држава, попут Пољске, или савезница Русије, у програм „нуклеарног

⁸ О способностима *F-35A* за обављање нуклеарне мисије (видети Pleyer 2023).

дељења” – хоризонтална пролиферација – што је пре свега значајно за будућу безбедносну архитектуру у Источној Европи и за начине одвраћања и одбране од Русије као највеће перципиране претње у светлу рата у Украјини од фебруара 2022. године. Затим, ту је питање могућег увећања количине тактичког нуклеарног наоружања у постојећим базама или поновно складиштење нуклеарног наоружања у базама постојећих држава корисница из којих је претходно оно било повучено – вертикална пролиферација. То би, у склопу НАТО реторике, требало додатно да осигура савезнице и допринесе очувању мира, али и натера Русију на преговоре о миру у Украјини по повољнијим условима. На крају, питање пролиферације „нуклеарног дељења” се односи на могуће стварање новог мултилатералног ентитета на европском нивоу који би наследио статус земље са нуклеарним оружјем присвајајући такав статус од једне своје чланице са нуклеарним оружјем – Француске.

Што се тиче хоризонталне пролиферације, у оквиру НАТО, Пољска је након руске инвазије на Украјину фебруара 2022. године постала главни заговорник проширења „нуклеарног дељења” на Исток Европе. То би било супротно Оснивачком акту „НАТО-Русија” из 1997, а НАТО сматра да он још увек није одступио од овог акта, али да је Русија та која га константно крши (Williams 2024). У погледу варијанти учешћа Пољске у „нуклеарном дељењу”, оно не мора подразумевати дељење самих нуклеарних бојевих глава већ би Пољска могла да сертификuje своје *F-35A* за нуклеарну мисију, тренира пилоте и укључи пољске официре у планирање нуклеарне доктрине НАТО (Palowski 2023). Пољска је већ домаћин копненог дела америчког противракетног штита „Aegis” и купила је 32 авиона *F-35A*, од којих је први приказан у августу 2024. године (F35 2024). У случају учешћа у „нуклеарном дељењу” тактичко нуклеарно наоружање САД би вероватно било размештено у ваздухопловним базама где би се налазили и *F-35A*, у Свидниву и Ласку. Друга могућа опција хоризонталног ширења „нуклеарног дељења” је на Румунију у којој се налази други копнени део америчког противракетног штита у Европи опремљен радарским и ракетним системом дугог домета.⁹ Румунија је у новембру 2024. године постала двадесета земља која се одлучила за набавку *F-35A*, такође њих 32 (Lockheed

⁹ Две копнене локације штита против балистичких ракета САД названог „Aegis Ashore” налазе се у Рецикову, Пољска (оперативан од 2024. године) и у Девеселу, Румунија (оперативан од 2016. године). Остали делови противракетног

Martin 2024). Такође, Чешка, која је раније имала базу за складиштење совјетског нуклеарног наоружања (Treshchanin, Iarmoshchuk and Coalson 2018) је набавила 24 *F-35A* а испоруке се очекују око 2030-2035. године. Додатно, повратак нуклеарног оружја у Грчку се не може искључити посебно ако се има у виду да је она извршила набавку авиона двоструких способности – *Rafale*-а и *F-35A*.

За разлику од НАТО, хоризонтална пролиферација „нуклеарног дељења” се десила између Русије и Белорусије. Белорусија је усвојила и неопходне амандмане на свој Устав како би дозволила стационирање руског нуклеарног наоружања на својој територији. Такође, нови уговор о безбедности између Русије и Белорусије од 7. децембра 2024. године предвиђа могућност употребе тактичког нуклеарног наоружања размештеног у Белорусији као одговор на агресију, као и размештање новог руског ракетног система *Орешник*, поред већ размештеног ракетног система двоструких способности *Iskander*.

У погледу вертикалне пролиферације, у периоду 2009-2010. година постојала је највећа подршка домаћег јавног мњења у „државама корисницама” „нуклеарног дељења” да се оно прекине, али је заоштравање односа са Русијом и Кином након 2014. године довело до пораста подршке овом програму (Von Hlatky and Lambert-Deslandes 2024, 510).¹⁰ Кључни процеси су модернизације нуклеарних снага и снага двоструке намене две државе са највећим нуклеарним арсеналима – САД и Русије и посебно развој пете генерације авиона са двоструким способностима *F-35A* и гравитационе бомбе *B61-12*. Ипак, не постоје трендови који би указивали на пораст количине тактичког нуклеарног наоружања у постојећим базама или њихово даље распоређивање у старим базама „држава корисница”.

По питању европских снага одвраћања и евентуалног стварања јединствених европских снага или Европске федералне структуре оно је посебно постало актуелно у Европи са првим мандатом председника САД Доналда Трампа од 2017. године и изјавом француског председника Макрона да је НАТО „клинички мртав” (Rigert 2023), али и изласком Велике Британије из ЕУ чиме је Француска остала једина држава са нуклеарним оружјем у Европи.

система „Aegis” чине разарачи у Роти, Шпанија и радар за рано упозоравање у Куречики.

¹⁰ Како се перцепција о нуклеарном дељењу у „државама корисницама” мењала у периодима 1991-2014, 2014-2022 и 2022-данас (видети Von Hlatky and Lambert-Deslandes 2024, 523).

Француска позиција је дуже време заснована на јачању европског суверенитета, већој независности од САД и стварању европских нуклеарних снага одвраћања које би у ствари значиле „посвећивање” француских нуклеарних снага европској одбрани. Француска је такође највише заинтересована за стварање европског тржишта наоружања и војне опреме и успостављање праксе набавке европског наоружања уместо америчког. То би могло значити проширење француског „нуклеарног кишобрана” постојећим стратешким снагама, што би водило увећање броја француских нуклеарних снага, што би пореметило однос стратешке стабилности између САД и Русије (Kostić Šulejić 2022). Такође, то би могло значити и размештање француских нуклеарних снага широм Европске уније након што би француска развила тактичко нуклеарно наоружање, а „државе кориснице” набавиле француске авионе двоструких способности који би могли носити француско нуклеарно наоружање. Свакако би се поставило питање и кредибилитета француског нуклеарног одвраћања, и жртвовања Париза зарад Варшаве или Прага, али је овде почетна премиса та да би француска могла бити више заинтересована да брани европске градове од САД, која се са доласком нових политичких снага може одлучити за политику изолационизма. Ипак, може доћи до превласти страх САД од самосталне француско-немачке сарадње у области одбране, посебно са потписивањем Уговора између Немачке и Француске о француско-немачкој сарадњи и интеграцији (Treaty between the Federal Republic of Germany and the French Republic on Franco-German Cooperation and Integration 2019). Питање које се поставља, као и у случају Немачке (Kostić Šulejić 2023), јесте да ли би се снаге нуклеарног одвраћања са европском димензијом развијале комплементарно са САД у оквиру НАТО или компетитивно у односу на САД, што би значило преузимање вођства у европској безбедности од САД?

Контрола и могућа елиминација нестратешких нуклеарних снага у Европи

Иако је приликом преговарања НПТ-а Русија пристала на постојеће аранжмане размештања америчког нуклеарног оружја у Европи, она је са променом геополитичких околности, пре свега уједињењем Немачке и распадом Совјетског Савеза, све више инсистирала на укидању „нуклеарног дељења” САД и стављање под

контролу нуклеарних снага Француске и Британије. За Совјетски Савез а касније и Русију тактичке нуклеарне снаге САД су требале бити део ограничења стратешког наоружања, будући да је он предлагао другачију дефиницију стратешког нуклеарног наоружања, као сваког оног нуклеарног наоружања које може погодити стратешке снаге и територију САД и СССР. У том смислу би и нестратешко наоружање САД у Европи као и размештене стратешке снаге Француске и УК морале бити део преговора САД и СССР, касније Русије о ограничењу, контроли и смањењу стратешких снага. Овакав договор би изоставио руске нестратешке снаге у Европи, будући да оно не може досећи територију САД иако би могло досећи базе европских савезника. Због тога су САД и савезници константно одбијали овакве предлоге наводећи да је проблем управо у размештеном руском тактичком наоружању. Русија је такође инсистирала на томе да се њене нуклеарне снаге налазе на њеној националној територији за разлику од оних САД које се налазе у базама трећих земаља. Покушаји ограничавања ових снага су се наставили и након 2000их, пре свега у руским предлозима за новом европском безбедносном архитектуром и безбедносним гаранцијама између НАТО и Русије односно САД и Русије 2008/2009 односно 2021/2022. године, а и у каснијим разматрањима две стране да се размотри могућност ограничења свих нуклеарних снага. Овде треба направити разлику између два предмета могуће контроле: прво, контроле или елиминације „дељеног” нуклеарног оружја САД у Европи и друго, контроле пре него елиминације нуклеарних снага европских држава са стратешким нуклеарним наоружањем – Француске и УК.¹¹

Русија се након Хладног рата залагала за потпуну елиминацију тактичког нуклеарног наоружања САД са територија држава које не поседују нуклеарно наоружање. У својим предлозима за безбедносне гаранције између САД и Русије, као и НАТО и Русије, она је уврстила обавезивање на неразмештање ракета способних да носе нуклеарно оружје у Европи, повлачење америчког тактичког нуклеарног наоружања са територије Европе и неразмештање војне инфраструктуре НАТО и додатних трупа у земљама које су му се прикључиле након маја 1997. године (The Ministry of Foreign Affairs of Russian Federation 2021).

¹¹ О могућностима укључивања Француске и УК у контролу стратешког наоружања (видети Kostić 2021).

Такође, треба имати на уму и то да распоређено тактичко нуклеарно наоружање САД у Европи, као и сам противракетних штит, више немају за циљ једино успостављање одвраћања и одбране против Русије већ служе и другим циљевима попут одвраћања претњи са Блиског истока или могућих напада на америчке трупе у овом региону. Током 1990их година америчка стратегије противпролиферације укључивала је и могућу употребу нуклеарног оружја против циљева у земљама Блиског истока који служе за развој ОМУ. Прва и превентивна употреба нуклеарног оружја зарад борбе против ширења и употребе ОМУ против САД, њених трупа, савезника и партнера били су део стратегије САД и могу спречавати укидање „нуклеарног дељења”, чак и ако би се такав договор могао постићи са Русијом.

Контрола свог нуклеарног наоружања САД и Русије, међутим, више неће бити могућа само на искључиво билатералном нивоу, имајући у виду пораст нуклеарних снага других држава са нуклеарним наоружањем. Такође, да би била могућа контрола свог нуклеарног наоружања морали би се постићи и договори о конвенционалним снагама у Европи, транспарентности и смањењу ризика од инцидента, о противракетним системима, свемирском и сајбер домену, као и ракетама средњег и краћег домета. За разлику од претходног Трамповог мандата када је он условљавао продужетак Новог СТАРТ-а укључивањем Кине, јачим мерама верификације и контролом руског нестратешког наоружања, данас је Нови СТАРТ суспендован од стране Русије, не постоји дијалог о стратешкој стабилности између САД и Русије нити има било каквих преговора о контроли наоружања.

Једна од најзначајних промена начела нуклеарног одвраћања Руске Федерације је одсуство начела поштовања међународних обавеза контроле наоружања, које је у Основним начелима државне политике Руске Федерације о нуклеарном одвраћању из 2020. године било наведено као прво. Тиме Русија шаље поруку да више није обавезана ниједним уговором о контроли наоружања, било мултилатералним било билатералним, што ће само подрити поверење у њене намере и будуће понашање, иако то Русија може перципирати као изнуђен потез или чак као јачање саме неизвесности поводом свог нуклеарног арсенала и поступања које би ојачало ефекат нуклеарног одвраћања. Уместо њега листи начела нуклеарног одвраћања додато је начело централизације команде над употребом

нуклеарног наоружања, укључујући и оно лоцирано ван територије Руске Федерације (The Ministry of Foreign Affairs of Russian Federation 2024, тачка 16). Руска инвазија на Украјину довела је до смањења расположења јавности и захтева за уклањањем нуклеарног оружја из „држава корисница” а најављена је нова политика општег јачања оружаних снага (Obrenović 2024, 64) сматра да Немачка, на пример, наставком политике „нуклеарног дељења”, на коју се обавезала и у новој стратегији националне безбедности из јуна 2023. године, само доприноси одржавању сукоба са Русијом односно да доприноси удаљавању од постизања мира у Европи, што „нуклеарно дељење” чини неефективном стратегијом за мир у Европи.

Најкритичнија тачка „нуклеарног дељења” у наредном периоду ће остати Турска. Она је од 2010. године планирала, и у сарадњи са британским *BAE Systems* од 2016. године, интензивирала напоре да развије сопствени борбени авион пете генерације – *TF-X*. Касније назван *KAAN (TF-X)* је представљен у новембру 2022. године и своје прво тестирање на копну је имао у марту 2023, а пробне летове почетком 2024. године (*Reuters* 2024). Он би заменио турску флоту *F-16* након 2029. године. И поред више понуда Русије да учествује у развоју овог борбеног авиона, Турска је изразила посвећеност НАТО-у и затражила повратак у програм *F-35A* (Oğuz 2023, 83–84).

Закључак који би се могао извести је да се једино у условима започињања свеобухватних разговора о конвенционалној и нуклеарној контроли наоружања (Stefanović and Kostić 2024) би се тренд пролиферације „нуклеарног дељења” у Европи могао зауставити.

ЗАКЉУЧАК

Рад је имао за циљ да објасни концепт „нуклеарног дељења” у Европи и утврди правце његовог даљег развоја. Историјска анализа показала је основне мотиве настанка „нуклеарног дељења” САД, његову нераскидиву везу са проширеним одвраћањем и одбраном САД, као и улогу у НАТО. Као инструмент непролиферације у Европи „нуклеарно дељење” је требало да у довољној мери пружи гаранције безбедности америчким савезницама да се оне не одлуче за пут стварања сопственог нуклеарног наоружања или у сарадњи са већ постојећим европским поседницама нуклеарног оружја. Посебан проблем представљало је питање СР Немачке будући да ни европски

савезници ни саме САД и СССР нису желеле нуклеарно наоружану Немачку нити њен приступ команди или контроли нуклеарног оружја. Страх је владао и од одвајања европских савезника од САД и њихове сарадње у области војне примене нуклеарне енергије посебно француско-немачке и француско-немачко-италијанске сарадње. Због тога је „нуклеарно дељење” требало да омогући и јаче везивање савезника за САД и стварање трансатлантског јединства али и одржавање европске равнотеже снага између држава које поседују и оних које не поседују нуклеарно оружје. Поред тога, нове улоге „нуклеарног дељења” се не могу везивати само за однос према Русији, већ и за појаву нових претњи, посебно оних на Блиском истоку, како их САД и њихови савезници у НАТО перципирају. Три независне варијабле су се показале посебно значајним за политику „нуклеарног дељења – перцепција претњи у Европи, посебно Русије, дешавања на Блиском истоку и могуће промене глобалне улоге САД ка већем изолационизму. У периодима стигматизације нуклеарне енергије и оружја, као и отопљавања односа САД и Русије (крај Хладног рата 1990их и око 2010. године), расли су захтеви за укидањем „нуклеарног дељења” и обратно, са руским одлучнијем предузимањем војних акција у свом окружењу расла је подршка очувању тактичког нуклеарног наоружања САД у Европи. СССР је са, друге стране, током Хладног рата тежио да питање непролиферације адресира не кроз задовољавање потреба савезника за нуклеарним оружјем, већ кроз предлагање и промовисање идеја зона слободних од нуклеарног оружја, посебно у Централној и Источној и Европи. Ови предлози, међутим никад нису прихваћени. Пролиферацијска криза на Блиском истоку као и кретање САД ка изолационизму и нарушавање трансатлантске солидарности водили су разматрању самосталније улоге Европе у стварању нуклеарног одвраћања.

Студија затим разматра контроверзе „нуклеарног дељења” које су биле познате у току преговора Уговора о непролиферацији, али које су са крајем Хладног рата постале поново упитне не само за Русију већ посебно остале земље чланице НПТ-а. Ове контроверзе односе се на питање положаја „нуклеарног дељења” у односу на НПТ као и његове делотворности – чланове 1 и 2 НПТ-а (тумачење појма „трансфер” нуклеарног оружја), питање да ли он ограничава и размештање средстава допремања нуклеарног оружја, обавезу кретања ка нуклеарном разоружања из члана 6 НПТ-а, неважење Уговора у случају рата, као и тренирање оружаних снага

држава без нуклеарног оружја по НПТ-у за извођење нуклеарних мисија и употребу нуклеарног оружја. По питању делотворности, контроверзе се односе на прикладност „нуклеарног оружја” за одвраћање и одбрану од асиметричних претњи, потребу његовог даљег задржавања уколико су стратешке снаге НАТО чланица довољне за улогу одвраћања и одбране читавог НАТО, кредибилитет америчких гаранција проширеног одвраћања, прикладност саме врсте распоређеног тактичког нуклеарног наоружања за сврхе нуклеарног одвраћања и одбране у Европи и делотворност ваздушне компоненте нуклеарног одвраћања и одбране односно ограничења способности авиона двоструких способности да допреме нуклеарно оружје до мете.

На крају, рад разматра будућност развоја „нуклеарног дељења”, имајући у виду претходну историјску анализу и контроверзе. Размотрена су три могућа правца развоја „нуклеарног дељења” – пролиферација (хоризонтална, вертикална и могућност „сукцесије” нуклеарног статуса Европске уније од Француске), контрола и елиминација „нуклеарног дељења” у Европи. Тренд који тежи да превлада у условима ратова у Украјини и на Блиском истоку, јесте пролиферација и са руске и са америчке стране. Иако за сада статус „нуклеарног дељења” у оквиру Запада остаје непромењен притисци источноевропских савезника су све јачи, посебно конзервативнијих струја. Распоређивање америчког тактичког наоружања у Источној Европи би засигурно значило престанак важења свих споразума између НАТО и Русије постигнутих након Хладног рата. На крају, развој европског нуклеарног одвраћања кроз давање „европске димензије” француском нуклеарном одвраћању поставио би питање односа са САД – компетитивности или комплементарности (*Rafale F3 vs. F-35A*), што уосталом важи и за развој целе европске одбрамбене индустрије у односу на америчку. На крају, питање „нуклеарног дељења” са Турском представља најконтроверзније за сад будући да су ослабљене везе са САД, ојачане оне са Русијом као и да је успостављен самосталнији развој турске одбрамбене индустрије. Што се тиче елиминације „нуклеарног дељења”, поред трансформације самог НАТО или одлуке „држава корисница” да захтевају повлачење овог наоружања са своје територије, усвајање Уговора о забрани нуклеарног оружја од стране учесника „нуклеарног дељења” би, такође, значило крај сваког стационирања нуклеарног оружја на њиховим територијама.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Alberque, William. 2017. "The NPT and the Origins of NATO's Nuclear Sharing Arrangements." *IFRI*. https://www.ifri.org/sites/default/files/migrated_files/documents/atoms/files/alberque_npt_origins_nato_nuclear_2017.pdf.
- Army Recognition* 2025. "Greece Redefines Strategic Balance in the Mediterranean with Delivery of Final Rafale Fighter Jets." <https://armyrecognition.com/news/aerospace-news/2025/greece-redefines-strategic-balance-in-mediterranean-with-delivery-of-final-rafale-fighter-jets>.
- Audenaert, Didier. 2020. "Belgium should not change strategy on her contribution to NATO's nuclear role sharing." *Egmont Institute*. https://www.egmontinstitute.be/app/uploads/2020/12/egmont_papers.110.online_v1.pdf?type=pdf.
- Clearwater, John. 1999. *U.S. Nuclear Weapons in Canada*. New York: Dundurn Press.
- Departmente of State*. 1954. "Memorandum of Conversation (Memcon), 'German Atomic Energy Program,' 27 October 1954, Confidential." *National Security Archive*. <https://nsarchive.gwu.edu/document/16300-document-01-memorandum-conversation-memcon>.
- Departmente of State*. 1963. "Memcon, 'Non-Dissemination and the MLF,' 10 October 1963, Secret." *National Security Archive*. <https://nsarchive.gwu.edu/document/16320-document-25-memcon-non-dissemination-and-mlf>.
- F-35. 2024. "F-35: A Dominant Capability For the 21st Century." <https://www.f35.com/f35/global-enterprise/poland.html>.
- NATO-Russia Founding Act. 1997. Founding Act on Mutual Relations, Cooperation and Security between NATO and the Russian Federation was signed in Paris, France on 27 May. https://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_25468.htm.
- German NSS 2023. "Robust. Resilient. Sustainable. Integrated Security for Germany National Security Strategy." <https://www.nationalesicherheitsstrategie.de/National-Security-Strategy-EN.pdf>.
- Gheorghe, Eliza. 2022. "Balance of Power Redux: Nuclear Alliances and the Logic of Extended Deterrence." *The Chinese Journal of International Politics* 15: 87–109.

- Hooton, Dr Peter. 2024. “The Extended Nuclear Deterrence Myth.” *International Affairs*. <https://www.internationalaffairs.org.au/australianoutlook/the-extended-nuclear-deterrence-myth/>.
- Jembrzycki, Szymon, 2020. “The Legality of the NATO Nuclear Sharing Program under the Nuclear Non-Proliferation Treaty.” *Rocznik Bezpieczeństwa Międzynarodowego* 14 (2): 263–276. doi: 10.34862/rbm.2020.2.14.
- Jones, Matthew. 2017. *The Official History of the UK Strategic Nuclear Deterrent. Volume I*. London and New York: Routledge.
- Kostić Šulejić, Marina. 2022. *Strateška stabilnost u multipolarnom svetu*. Beograd: Institut za međunarodnu politiku i privredu.
- Kostić Šulejić, Marina. 2023. “Zeitenwende and the German National Security Policy: Analysis of the First National Security Strategy.” *The Review of International Affairs* 74 (1188): 79–105. doi: 10.18485/iipe_ria.2023.74.1188.4.
- Kostić Šulejić, Marina. 2024. *Vojna neutralnost i nuklearno oružje – između posedovanja i zabrane*. Beograd: Institut za međunarodnu politiku i privredu.
- Kostić, Marina. 2021. “France, the UK and prospects of multilateralization of formal strategic arms control.” *Српска политичка мисао* 73 (3): 27–56. doi: 10.22182/spm.7332021.2.
- Kristensen, Hans M, Matt Korda, Eliana Johns and Mackenzie Knight. 2023. “Nuclear weapons sharing, 2023.” *The Bulletin*. <https://thebulletin.org/premium/2023-11/nuclear-weapons-sharing-2023/>.
- Kristensen, Hans M. 2005. *U.S. Nuclear Weapons in Europe – A Review of Post-Cold War Policy, Force Levels, and War Planning*. Washington: Natural Resources Defense Council.
- Kühn, Ulrich. 2016. “The Sudden German Nuke Flirtation.” *Carnegie Endowment for International Peace*. <https://carnegieendowment.org/research/2016/12/the-sudden-german-nuke-flirtation?lang=en>.
- Lockheed Martin. 2024. “Romania becomes the 20th Member of the F-35 Global Alliance.” <https://news.lockheedmartin.com/2024-11-21-Romania-Becomes-the-20th-Member-of-the-F-35-Global-Alliance>.
- NATO. 2022. “NATO’s Nuclear Sharing Arrangements.” https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2022/2/pdf/220204-factsheet-nuclear-sharing-arrange.pdf.

- NATO. n.d. "Negotiations of Articles I and II the NPT, Selected Documents (1966-1968)." https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2020/3/pdf/200305-NPT_Book_VOL2.pdf.
- Norris, Robert S, William M. Arkin and William Burr. 1999. "Where they were." *The Bulletin of the Atomic Scientists* 55 (6): 26–35. doi: 10.1080/00963402.1999.11460389.
- Obrenović, Mile. 2024. "(Ne)uspeh Nemačke u sprovođenju američke strategije proširenog odvrćanja Rusije." *Nacionalni interes* 49 (3): 51–70.
- Office of the Historian. 2024. "The Truman Doctrine, 1947." <https://history.state.gov/milestones/1945-1952/truman-doctrine>.
- Oğuz, Şafak. 2023. "F-35 Crisis between the U.S. and Türkiye: Is This the End of American Nuclear Assurance for Türkiye?" *Insight Turkey* 25 (1): 75–89. doi: 10.25253/99.2023251.5.
- Palowski, Jakub. 2023. "Polish F-35 Jets To Be Nuclear Capable? Polish National Security Bureau Takes the Floor." *Defence 24*. <https://defence24.com/defence-policy/polish-f-35-jets-to-be-nuclear-capable-polish-national-security-bureau-takes-the-floor>.
- Pejić, Igor M. 2024. „Prošireno odvrćanje: koncept, izazovi i problemi.” *Nacionalni Interes* 49 (3): 7–28.
- Pleyer, Severin. 2023. "F-35A's Nuclear Role: A Critical Assessment." *The Defence Horizon Journal*. <https://tdhj.org/blog/post/f35-nuclear-role-assessment/>.
- Reuters 2024. "Turkey's KAAN fighter jet conducts first flight." <https://www.reuters.com/world/middle-east/turkeys-kaan-fighter-jet-conducts-first-flight-2024-02-21/>.
- Rigert, Bernd. 2023. „Makron i NATO: svojevremeno „klinički mrtav”, sad ponovo živ.” *Deutsche Welle*. <https://www.dw.com/sr/makron-i-nato-svojevremeno-klini%C4%8Dki-mrtav-sad-ponovo-%C5%BEiv/a-65790018>.
- Spagnuolo, Laura. 2009. "NATO nuclear burden sharing and NPT obligations." *Basic Int*. <https://web.archive.org/web/20120317052018/http://www.basicint.org/sites/default/files/gtz13.pdf>.
- Stefanović, Andrej and Kostić Šulejić, Marina. 2024. "Making a Comprehensive Arms Control Agreement for Europe in Times of Crisis: Rationale, Structure, and Outcomes." *Политика националне безбедности* 27 (2): 79–107. doi: 10.5937/pnb27-51889.

- Russian MFA*. 2021a. “Treaty between the United States of America and the Russian Federation on Security Guarantees.” https://mid.ru/ru/foreign_policy/rso/nato/1790818/?lang=en.
- Russian MFA*. 2021b. “Agreement on Measures to Ensure the Security of the Russian Federation and Member States of the North Atlantic Treaty Organization.” https://mid.ru/ru/foreign_policy/rso/nato/1790803/?lang=en&clear_cache=Y.
- The Ministry of Foreign Affairs of Russian Federation*. 2024. “The Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation Fundamentals of State Policy of the Russian Federation on Nuclear Deterrence.” https://www.mid.ru/en/foreign_policy/international_safety/1434131/.
- Treaty between the Federal Republic of Germany and the French Republic on Franco-German Cooperation and Integration, 22 January 1919.
- Treaty on the final settlement with respect to Germany, 12 September 1990. UNTS 1696, 29226.
- Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons [NPT], 1 July 1970, UNTS 729, 10485.
- Treaty on the Prohibition of Nuclear Weapons [TPNW], 22 January 2021, 56487.
- Treshchanin, Dmitry, Tetiana Iarmoshchuk and Robert Coalson. 2018. “The Unsolved Mystery Of Soviet Nukes In Czechoslovakia.” *Radio Free Europe*. <https://www.rferl.org/a/the-unsolved-mystery-of-soviet-nukes-in-czechoslovakia-/29466252.html>.
- United Nations. 2015. “2015 Review Conference of the Parties to the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons.” <https://www.un.org/en/conf/npt/2015/pdf/NPT%20CONF2015%20MC.I%20SR.1.pdf>.
- US Department of Defense*. 2023. “Department of Defense Announces Pursuit of B61 Gravity Bomb Variant.” <https://www.defense.gov/News/Releases/Release/article/3571660/department-of-defense-announces-pursuit-of-b61-gravity-bomb-variant/>.
- Von Hlatky, Stéfanie, and Émile Lambert-Deslandes. 2024. “The Ukraine War and nuclear sharing in NATO. *International Affairs* 100 (2): 509–530. doi: 10.1093/ia/iiae001.
- Williams, Nicholas. 2024. “NATO-Russia: Is There a Future?” *CERIS-ULB Diplomatic School of Brussels*. <https://www.ceris.be/wp-content/uploads/2024/05/CERIS-THE-NATO-RUSSIA-FOUNDING-ACT-Nicholas-Williams.pdf>.

Marina Kostić Šulejić*

Institute of International Politics and Economics, Belgrade

“NUCLEAR SHARING” IN EUROPE: BETWEEN PROLIFERATION, CONTROL AND ELIMINATION

Resume

The paper aimed to explain the concept of “nuclear sharing” in Europe and determine the direction of its further development, such as proliferation, control, or elimination. It used historical and content analysis, synthesis, and comparative approaches. Historical analysis showed the fundamental motives for the emergence of the US “nuclear sharing,” its inextricable link with the expanded deterrence and defense of the US, and its role in NATO. As an instrument of non-proliferation in Europe, “nuclear sharing” was supposed to provide sufficient security guarantees to the US allies so that they would not choose the path of creating their nuclear weapons or cooperating with the already existing European atomic weapons. The Federal Republic of Germany issue was of special concern to both the US and USSR. The “nuclear sharing” was supposed to enable both a stronger binding of the allies to the US and the creation of transatlantic unity, but also to maintain the European balance of power between states that possess and those that do not have nuclear weapons. In addition, the new roles of “nuclear sharing” cannot be linked only to the relationship with Russia but also to the emergence of new threats, especially those in the Middle East, as perceived by the US and its NATO allies. The paper then discussed the controversies of “nuclear sharing” that were known during the negotiations of the Non-Proliferation Treaty, but which, with the end of the Cold War, became questionable again, not only for Russia but especially for other NPT member states. These controversies relate to Articles 1 and 2 of the NPT (interpretation of the term “transfer” of nuclear weapons), whether it also limits the deployment of delivery systems, the obligation to move towards nuclear disarmament under Article 6 of the NPT, the invalidity of the Treaty in the event of war, as well as the training of the armed forces of non-nuclear-weapon states under the NPT for the performance of nuclear missions and the use of nuclear weapons. In terms of effectiveness, the paper examined the controversies of suitability of “nuclear weapons” for

* Email address: marina@diplomacy.bg.ac.rs. ORCID: 0000-0002-1342-7332.

deterrence and defense against asymmetric threats, the need for their continued retention if the strategic forces of NATO members are sufficient for the role of deterrence and defense of the entire NATO, the credibility of American guarantees of extended deterrence, the suitability of the deployed tactical nuclear weapons for nuclear deterrence and defense in Europe, and the effectiveness of the air component of nuclear deterrence and defense, i.e. the limitations on the ability of dual-capability aircraft to deliver nuclear weapons to targets. Finally, the paper considered the future of the development of “nuclear sharing,” considering previous historical analysis and controversies. Three possible directions for the development of “nuclear sharing” are considered – proliferation (horizontal, vertical, and the possibility of “succession” of the nuclear status of the European Union from France), control, and elimination of “nuclear sharing” in Europe. The trend that tends to prevail in the conditions of the wars in Ukraine and the Middle East is proliferation from both the Russian and American sides. Although the status of “nuclear sharing” within the West remains unchanged, the pressure from Eastern European allies is growing stronger, especially from more conservative parties. On the other side, developing European nuclear deterrence by giving a “European dimension” to French atomic deterrence would raise the question of relations with the US – competitiveness or complementarity. The “nuclear sharing” issue with Turkey has been identified as the most controversial since ties with the US have weakened, those with Russia have strengthened, and the Turkish defense industry has established a more independent development. As for the elimination of “nuclear sharing,” the paper examined the options of the allies concerned own demands to end the sharing and the possibility of accession to the Treaty on the Prohibition of Nuclear Weapons.

Keywords: nuclear weapons, nuclear sharing, extended nuclear deterrence, European security, NATO, non-proliferation.

* Овај рад је примљен 21. јануара 2025. године, а прихваћен на састанку Редакције 10. фебруара 2025. године.